

Wereldtijd. Hoe antwoorden we op de vraag van de vreemdeling?

In het kader van de seminars Religieus Humanisme heeft Laurens ten Kate op 23 januari 2026 in het Centrum voor Religieus Humanisme te Baarn een lezing met bovenstaande titel gehouden. De video van de hele bijeenkomst is nog te zien. ¹ Het onderwerp ‘Hoe om te gaan met de vreemdeling?’ is hoogst actueel. Hieronder vindt u een samenvatting van de lezing tezamen met de reflectie erop door Hans Alma.

Samenvatting van de lezing

Mijn lezing is gebaseerd op het eerder verschenen boek ‘Wereldtijd.’ ² waar ik jaren aan heb gewerkt in het kader van mijn bijzondere leerstoel aan de Universiteit voor Humanistiek. Het omslagbeeld van het boek verbeeldt de zee als een wereld die wordt ontdekt als een ruimte die oneindig is. ‘Hoe kun je leven in een oneindige ruimte?’ is de hamvraag in het boek. Daarbij gaat het om de balans tussen wij en zij.

Wereldtijd: We leven in een tijd van de wereld, dat wil zeggen een tijd waarin we denken dat de wereld ons huis en thuis is. Leven in de wereld is echter geen sinecure. Is de wereld niet een abstracte categorie en een veel te grote ruimte om er een thuis in te vinden? Toch, als er iets deze wereld kenmerkt, dan is het migratie. Honderden miljoenen mensen leven niet meer op één plek, maar ‘bewonen’ al rondtrekkend de planeet.

Leven in de wereld is een fors dilemma, een ‘ongehoord drama’ van deze tijd, zoals de filosoof Peter Sloterdijk het noemt: “We willen graag en schrikken ervoor terug.” In mijn boek wordt dat het dilemma van vrijheid en verbinding genoemd. De wereld van migratie, die wereld waarin het hebben van een huis onder druk staat, is boordevol vreemdelingen. Migranten en niet-migranten ontmoeten elkaar dagelijks. Ze zijn allen in de eerste plaats vreemdelingen voor elkaar. Dat is in de laatste jaren meer geworden. Door individualisering ken ik de mensen in mijn buurt die ik bij de bakker ontmoet niet meer. We zijn vreemden voor elkaar. Dat is beangstigend, maar biedt ook een kans: Kunnen we een band aangaan met degene met wie we helemaal nog geen band hebben? Is een ‘bond of separation’ mogelijk? Is scheiding ook een band?

¹ Dit seminar is te vinden op CvRH.nl en op de site van de van Oosbreestichting via het Youtube kanaal https://www.youtube.com/watch?v=HlmSxhp-Uil&list=PLrZMXBAS3SsffFrJD9cHfcy-zj6m_n64J&index=1

² Laurens te Kate, Wereldtijd. Essay over de vraag van de vreemdeling. Boon, 2025, 216 blz.

Even een paar getallen:

- In 2022 zijn er 108,4 miljoen vluchtelingen-migranten: mensen op de vlucht voor oorlog en/of geweld (Fysiek of andere vormen van migratie). Deze cijfers komen uit het jaarlijkse rapport *Vluchtelingen en getallen* van de Stichting Vluchtelingenwerk Nederland (SVN).
- Daar komt een veelvoud van dit aantal bij: zij migreren vanwege sociale en/of economische onrechtvaardigheid (zoals armoede), politieke chaos (bijvoorbeeld door corruptie) en/of klimaatverandering.
- Ook miljarden die wel een thuis hebben zien reizen als een wezenlijke betekenis van hun levens: De opkomst van massatoerisme.
- Volgens schattingen betreft dit in totaal tenminste 1 miljard mensen (tijdelijk of permanent) per jaar.

De Franse filosoof Jean-Luc Nancy (1940-2021) verwoordt de komst van de vreemdeling als indringer (niet negatief bedoeld). Hij verbindt die reflectie over de vreemdeling als indringer met het nieuwe hart dat hij tien jaar geleden kreeg toen hij een harttransplantatie moest ondergaan. Vanaf dat moment is de indringer permanent aanwezig in zijn lichaam... Het lichaam als systeem wil het afstoten. 'De vreemdeling is een indringer: ze pakken onze huizen af. Ze pakken onze banen af'. Hoe verhouden wij ons tot de vreemdeling? De vreemdeling is een bron van nieuw debat. Twee uitspraken van mensen met heel verschillende ideeën over de vreemdeling:

- Geert Wilders: "Niks Efteling voor vreemdelingen, maar een enkele reis naar hun thuisland", en
- Sinan Çankaya: Ik ben geen voorstander van terugsturen. Wij zijn allen vreemdelingen in ons land: dus moeten we integreren.

De centrale gedachte in Wereldtijd, is: In een periode van 'axiale' transformaties, van wezenlijke veranderingen, verandert er niet alleen iets in de verhouding tussen God en mens, maar ook tussen mensen onderling. Het vreemdelingschap wordt een universele conditie. De natuurlijke balans wij-zij komt onder druk te staan. In de wereld leven betekent als vreemdeling leven. We moeten uitvinden hoe we vorm kunnen geven aan leven op een planetaire schaal.

Wie terug wil naar een 'wij-zij-schema' loopt achter de feiten aan, want iedereen is ten diepste een vreemdeling. Vreemdelingen zullen blijven komen omdat de wereld een wereld is van vreemdelingen, waarin we zelf ook vreemdeling zijn. Terugsturen noch integreren is een realistische weg. We moeten ontwikkelen naar een band met de vreemdeling.

Reflectie op de lezing door Hans Alma

De lezing van Laurens ten Kate confronteert ons ermee dat de wereld oneindig is: kunnen we daar wel leven? We denken of hopen dat de wereld ons huis en thuis is, we verkleinen de wereld tot één plek. Tegelijkertijd verlangen we ernaar van de wereld te zijn en trekken de wereld in. De wereld wordt vooral gekenmerkt door migratie, door rondtrekken over de planeet, vrijwillig of gedwongen. Migranten en niet-migranten ontmoeten elkaar dagelijks. Daardoor zijn we vaak een vreemdeling voor elkaar en dringt zich de vraag op wat de mogelijkheid is van verbinding.

Laurens ten Kate stelt dat de joodse en christelijke religies een centrale rol toekennen aan de figuur van de vreemdeling. Dat roept bij mij de vraag op hoe dit is voor een apostolische manier van geloven, die geworteld is in die religies?

De apostolische grondslag zegt weinig over de vreemdeling. Misschien zelfs integendeel: benadrukt wordt daarin dat alle leven uit één oorsprong voortkomt. Om die reden willen apostolischen elk mens als gelijkwaardig zien en steeds weer zoeken naar wat ons verbindt. Hoe verhoudt zich dat tot de mogelijkheid die Laurens ten Kate noemt: dat we elkaar vaak zo vreemd zijn dat we helemaal geen band hebben? Is een 'bond of separation' mogelijk?

Is het voor een 'bond of separation' voldoende dat we in ons geloof benadrukken uit één oorsprong voort te komen? Ik denk dat de eerlijkheid ons gebied te zeggen dat dat niet zo is. Het zoeken naar verbinding lukt niet altijd en we staan niet open voor iedere vreemdeling. We zullen moeten erkennen dat deel uitmaken van een gemeenschap ook vaak een zekere naar binnen gerichtheid met zich meebrengt, die haaks staat op openheid voor wat vreemd is.

Toch biedt het religieus humanisme dat uit de grondslag spreekt, een ingang om om te gaan met wat Laurens ten Kate het vreemdelingschap als een universele conditie noemt, waarin het vreemde kan verschijnen als het heilige. De term 'religieus', die vaak in de betekenis van verbinden of verbinding wordt verstaan, betekent immers per definitie dat we als mens te maken hebben met wat ons vreemd is, wat we niet kunnen bevatten en eigenlijk ook niet tot uitdrukking kunnen brengen.

De apostolische grondslag zegt daarover dat we de schepping ervaren als een niet te bevatten mysterie, dat ons met ontzag vervult. Ons eindige leven is deel van een oneindig, ondeelbaar geheel. Daar hebben we het opnieuw: het oneindige: hoe kunnen we daarin leven? Hoe verhoudt onze eindigheid zich tot die oneindigheid waaruit alles ontstaan is? Het is zoeken om daar uitdrukking aan te geven. De grondslag zegt daarover: "Als we het woord God gebruiken, doen we dat om een naam te geven aan dat wat ons overstijgt en ontroert om zo, binnen de menselijke werkelijkheid, ruimte te maken voor het onzegbare."

De grondslag roept ons zo op om binnen onze menselijke werkelijkheid ruimte te maken voor dat wat daar vreemd aan is en zich niet laat vangen in onze taal. Juist dat maakt het heilig: het breekt met wat vertrouwd en vanzelfsprekend is. Het opent ons voor een relatie met wat ons ten diepste vreemd is.

Dat is misschien wat we een 'bond of separation' kunnen noemen. Het religieuze maakt ons daar gevoelig voor, met zijn nadruk op wat onbevattelijk en onzegbaar is. Dat is waarom ons ten diepste verhouden tot vreemdelingschap een religieus humanisme vraagt, als een krachtig appèl om ons tot het vreemde en de vreemde te verhouden en daar ook binnen de menselijke werkelijkheid ruimte voor te maken. Bedankt, Laurens, voor de inzichten die je ons daartoe hebt aangereikt.

- Laurens ten Kate is filosoof, religiewetenschapper en theoloog. Hij is emeritus hoogleraar aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht waar hij een bijzondere leerstoel Vrijzinnige Religiositeit en Humanisme bekleedde.
- Hans Alma is hoogleraar Geestelijke Zorg en Religieus Humanistische Zingeving aan de Vrije Universiteit Amsterdam, welke leerstoel deels door het Apostolisch Genootschap wordt bekostigd.